

MUDRAGAN ARUZNING UYG‘ONISHI

Rahbaroy Sindarova,

Alisher Navoiy nomidagi

Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

o‘zbek tili va adabiyoti fakulteti 3-kurs talabasi

sindarovarahbaroy@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20199706>

Annotatsiya. *Erkin Vohidov zamonaviy o‘zbek adabiyotida mumtoz an‘analarni, xususan, aruz vazni va g‘azal janrini qayta tiriltirgan va unga yangi hayot bag‘ishlagan ulug‘ siymodir. Uning aruz vazniga qo‘shgan hissasi alohida e‘tiborga loyiqdir. Maqolada uning g‘azallari haqida so‘z yuritiladi.*

Kalit so‘zlar: *aruz, g‘azal janri, devon, badiiy mahorat, she‘riyat, adabiyotshunoslik, vazn.*

Аннотация. *Эркин Вохидов — выдающаяся фигура в современной узбекской литературе, возродивший классические традиции, в частности, арузскую поэзию и жанр газели, и вдохнувший в них новую жизнь. Особого внимания заслуживает его вклад в арузскую поэзию. В статье рассматриваются его газели.*

Ключевые слова: *аруз, жанр газели, диван, художественное мастерство, поэзия, литературная критика, поэзия.*

Abstract. *Erkin Vohidov is a great figure in modern Uzbek literature who revived classical traditions, in particular, the aruz verse and the ghazal genre, and gave it a new life. His contribution to the aruz verse deserves special attention. The article discusses his ghazals.*

Keywords: *aruz, ghazal genre, divan, artistic skill, poetry, literary criticism, verse.*

Kirish. Erkin Vohidov – O‘zbekiston Qahramoni, xalq shoiri va davlat arbobi bo‘lib, o‘zining serqirra ijodi bilan millat ma‘naviyatini yuksaltirishga hissa qo‘shgan ijodkorlardan biridir. Erkin Vohidov ijodi haqida adabiyotshunos olim, O‘zbekiston Qaharamoni Ibrohim G‘afurov shunday yozgan: “Erkin Vohidov XX–XXI asrda keng quloch yozib ishladi. O‘zbek xalqining farzandi bo‘lganligi bilan hammadan ortiq faxrlanardi. Uning faxrlanishi buyuk amaliyot bilan belgilanardi. U hech qachon aravani quruq olib qochmasdi, hech qachon amaliy ish bilan mustahkamlanmagan quruq so‘zlarni tiliga ham olmasdi. U yosh chog‘idan ota-onadan ayrilib, qarindoshlari tarbiyasida o‘sdi va xalqini ota o‘rnida ko‘rdi. Sadoqati va muhabbati faqat xalqqa edi. Xalq deb kuydi, yondi, tinim bilmay ijod qildi [1:283].

Adabiyotlar sharhi. Erkin Vohidov o‘zbek she‘riyati osmonida ham mumtoz, ham zamonaviy yo‘nalishlarni o‘zida mujassam etgan noyob hodisadir. Uning ijodiy olami o‘zigacha bo‘lgan an‘analardan farqli o‘laroq, milli meros va yangicha ruhning hayratlanarli sintezidan iborat. Adabiyotimizda barmoq vazni xalqchilligi, aruz vazni esa salobati bilan ajralib turadi. Erkin Vohidov esa bu ikki “sohil”ni birdek zabt eta olgan mahorat sohibidir. U aruzni shunchaki qo‘llamadi, balki uni qat‘iy qoliplardan chiqarib, zamonaviy o‘quvchi qalbiga yaqinlashtirdi. Shoirning aruzni qayta tiriltirishi –

milliy she'riyatimizning tarixiy ildizlariga qaytish va unga hayot bag'ishlashdek ulkan jarayon edi.

Tadqiqot metodologiyasi. Erkin Vohidov zamondoshlariga aruzni, o'n to'rt kunlik oydek, yashartirib, yangilab, qaro ko'zlariga surma, qo'llariga esa xino qo'yib berdi. "Sovet davriga yot", "eskirgan", "yangi madaniy davrning g'oyaviy boyligini ifodalashga noqodir", deb ayblanib kelingan aruz, Erkin Vohidov tufayli, zamonaviy, serimkon, jozibador vazn sifatida yarqirab ketdi. Shoir shu sohadagi izlanishlarini davom ettirib, aruzning mumtoz Sharq adabiyotidagi pirlaridan biri – Alisher Navoiy g'azallarida ifodalangan badiiy mazmunning boy va go'zalligini, ulug' shoirning she'riy san'atlardan foydalanish mahoratini shunday yorqin ko'rsatib berdiki, biz endi "Qaro ko'zim"ni aytgan hofizning ovozigina emas, uning tilidan kuylanib chiqayotgan so'zlarning turfa va chuqur ma'nolarini chaqib ham sel bo'ladigan bo'ldik [2:13]. Ushbu fikrlardan bilishimiz mumkinki, Erkin Vohidovning sa'y-harakatlari bilan xalqimiz mumtoz so'z san'atidagi nozik ishoralarni, tashbeh va istioralarni idrok eta boshladi.

Tahlillar va natijalar. Shoirning o'zbek mumtoz she'riyati an'analari izidan borib zamondoshlari ma'naviyati va kayfiyatini ifoda etgan "Yoshlik "devoni yuqoridagi fikrlarning yaqqol dalilidir. 50-60-yillarda aruzga murojaat qilish "zamondan orqada qolish" deb hisoblangan bir paytda, shoir o'zining devoni orqali ushbu qarashlarni parchalab tashladi va bunga qattiq bel bog'ladi. "xalqimiz Navoiy va Fuzuliylar, Hofiz va Bedillarning go'zal va teran g'azallarini biladi. Uning aruz vazniga didi ana o'shalarni o'qib tarbiya topgan. Shu sababdan jo'n va sayoz misralarning xalqimiz orasida e'tibor topmasligi tabiiy. Aruz adabiyotning, umuman san'atning hamma turlari kabi talant va mahorat, teran xayol va ehtiros talab qiladi", – deydi ayb vaznda emasligini to'g'ri anglagan shoir.[3:21]. Shoir devonining "Debocha"qismida aruzni kamsituvchilarga qarshi chiqib, shunday deydi:

Istadim sayr aylamoqni
Men g'azal bo'stonida .
Kulmangiz, ne bor senga deb
Mir Alisher yonida.
She'riyat dunyosi keng,
Gulzori ko'p, bo'stoni ko'p.
Har ko'ngil arzini aytur
Neki bor imkonida.
Ey munaqqid ,sen g'azalni
Ko'han deb kamsitmagil,
Sevgi ham Odam Atodin
Qolgan inson qonida ... [4:33]

Bu satrlar orqali shoir gʻazal janri eskirgan shakl emas, balki insoniy tuygʻularni ifodalovchi barhayot janr ekanini isbotlagan. Gʻazal vazniga eʼtibor qaratadigan boʻlsak, oʻzbek mumtoz adabiyotida eng koʻp uchraydigan vazn ramali musammani mahzufda yozilgan, yaʼni foilotun-foilotun-foilotun-foilun hisoblanadi. Bu gʻazal shoirning oʻz tanlagan yoʻli uchun keltirgan adabiy va mantiqiy dalilidir. Shoir oʻzini Alisher Navoiydek ulugʻ zotning yonida kichik bir “sayr qiluvchi” deb ataydi. Uning eng kuchli fikrlari shuki, agar sevgi insoniyat yaralganidan beri bor boʻlsa va u eskirmasa, demak, sevgini kuylaydigan gʻazal ham eskirmaydi. Shoir sheʼriyat osmonida hamma ham yulduz boʻla olmasligini, “somonchilar”, yaʼni oddiy ijodkorlar ham borligini mardona tan oladi. Bu uning oʻz ijodiga nisbatan kamtarligidir. U mumtoz anʼanalarini zamonaviy dunyoqarash bilan birlashtira oldi. Said Ahmadning “Yoʻqotganlarim va topganlarim” kitobida Gʻafur Gʻulomning shunday fikrlari bor: “...bu bola mudragan aruzni uygʻotib yubordi. Ivirsiq shoirlar aruzni adoyi tamom qilgan edilar. Aruz baayni pati yulingan tovuq boʻlib qolgandi. Erkin uni arab, fors soʻzlaridan tozalayapti. Sof oʻzbek gʻazalini yaratyapti ... Juda chiroyli, maʼnoli, mahorat bilan yozilgan gʻazallari koʻp ekan” [5:87]. Gʻafur Gʻulomning Erkin Vohidov ijodiga bergan ushbu bahosi oʻzbek adabiyotshunosligida baland va tarixiy ahamiyatga ega eʼtirof hisoblanadi. Bu fikrlar nafaqat bir shoirning mahoratini, balki butun bir davr sheʼriyatidagi oʻzgarishni ifodalaydi. Erkin Vohidovning yana bir “Uzum” gʻazali ham eʼtiborga molikdir. Uning bu gʻazali bir meva tasviri emas, balki falsafiy gʻoyalar singdirilgan sheʼrlaridan biridir. Shoir uzum timsolida “xomlik”dan, “pishish”ga, soʻngra “fano” orqali yangi bir mohiyat – “ishq sharobi”ga aylanish jarayonini mahorat bilan chizib bergan. Birinchi baytda:

Termular shabnamli yaproq –

Ostidan pinhon uzum,

Lablaringga yetmoq istab

Tong sahar giryon uzum [4:61]

Sheʼr sirli va jozibali manzara bilan boshlanadi. Bu yerda tashxis sanʼati qoʻllanilgan: uzum oddiy meva emas, balki maʼshuqa vasliga mushtiq oshiq kabi tasvirlanadi.

Oftob mashshotasi

Tok sochini nurdan tarab,

Zangining boʻyniga osmish

Shodai marjon uzum.

Baytda “mashshota” obraziga duch kelamiz. Mashshota – kelinlarni bezatuvchi, sochlarini tarovchi ayol. Bu yerda Quyosh tabiatning pardozchisi sifatida gavydalanadi. Quyosh nuri – bu hayot va ilohiy marhamat manbayi. Uzum pishishi uchun faqat yerning suvi yetarli emas, unga osmonning nuri, harorati kerak. Bu insonning kamoloti uchun

nafaqat moddiy ehtiyojlar, balki ma'naviy tarbiya (nur) ham zarurligiga ishoradir. Uzun o'zining tabiatdagi oddiy holatidan san'at darajasiga ko'tarildi. U quyosh nuri va tokning mehnati evaziga "shoda-shoda marjon"ga aylandi. Bu insonning o'z ustida ishlashi, qiyinchiliklarga bardosh berishi natijasida erishadigan ma'naviy qiymatiga ishoradir.

Toqi ishkom misli osmon,
Har taraf anjum sochur,
Voh ajab, bu ne sinoat,
Yer uzum, osmon uzum.

Ushbu baytda ishkom osmonga, uzum donalari esa yulduzlarga o'xshatiladi. Tabiatning har bir kichik zarrasida ulkan koinotning tartiboti va go'zalligi mujassam, unda inson o'zini koinotning bir bo'lagi deb his qilishi va har bir zarrada Haq taoloning tajalliysini ko'rishi kerakligi uqtiriladi.

Tark etib ko'shkin, savatga
Qo'ydi bosh, izlab seni
Charx urib bozor ichida
Bo'ldi sargardon uzum.

Uzumning tokzordan savatga, savatdan bozorga tushishi – bu insonning dunyoga kelishi va hayot tashvishlari ichida sargardon bo'lishiga ishoradir. Bu satrlar insonning o'z o'rnini qidirishi, hayot sinovlarida charxlanishi va "bozor" deb atalmish dunyo g'alvalarida o'zligini anglashga urinishini anglatadi.

Kimki oshiqlikni da'vo
Aylasa shuldir jazo,
Oqibat xum ichra bo'ldi
Mahkumi zindon uzum.

Ushbu bayt she'rning falsafiy cho'qqilaridan biridir. Shoirning fikricha, oshiqlik – bu shunchaki so'z emas, u og'ir mas'uliyat. Kimki ishq yo'liga kirdimi, u sinovlarga tayyor turishi kerak. Uzunning xumga solinishi – komillikka erishish yo'lidagi "uzlat" bosqichidir. Xum bu yerda ham zindon, ham ma'naviy poklanish maskanidir.

Xum ichida necha yil
Xun bo'lmoq erkan qismati,
Lablaringga yetdi oxir
Bir piyola qon uzum.

Uzumning sharobga aylanishi uchun yillar kerak. Inson ham ma'naviy pishishi uchun vaqt va sabr charxidan o'tishi lozim. Uzunning xum ichida yillar davomida qolib ketishi, tasavvufdagi "chillalanish"ga ishoradir. Inson ham o'z nafsini yengishi va haqiqiy ma'rifatga erishishi uchun dunyo g'alvalaridan uzoqlashib, o'z ichki olamiga (xumga)

sho'ng'ishi kerak. Uzum oxir-oqibat o'zligidan, ya'ni meva shaklidan voz kechib, sharobga aylandi. Shoir haqiqiy oshiq ham yuksak maqsad yo'lida o'z "men"ini qurbon qilishini va ruhga aylanishini nazarda tutmoqda. Bu tasavvufdagi "Fano filloh", ya'ni moddiy borligini yo'qotib, ilohiy ishqda erib ketish holatidir.

Bir qadah gulgun sharob

Tutdim senga, bir ho'plading,

Toleimdan voladurman,

Baxtidan hayron uzum.

Shoir uqtiradiki, har qanday fidoyilik, agar u chin ko'ngildan va sabr bilan bo'lsa, oxir-oqibat go'zal yakun topadi. Birgina ho'plash – barcha o'tgan iztiroblarni unutishga arziydigan mukofotdir. Baytning eng nozik nuqtasi shundaki, shoir uzumni ham shaxs sifatida olib chiqadi. Uzum "hayron". Nega? Chunki u o'zini "qon bo'ldim, yo'q bo'ldim" deb o'ylagan edi, lekin bu ezilishlar uni yo'q qilish uchun emas, balki uni shunday aziz va muqaddas qadahga aylantirish uchun edi. Ushbu bayt mashaqqatli safarning mukofoti va oshiq bilan ma'shuqning uchrashuv damidir.

Ey dilorom, senga Erkin,

Tutdi maydek she'rini,

Dil xumida necha yil

Qon bo'ldi bu devon – uzum [4:62].

So'nggi baytdagi uzum – bu shoirning devoni. Haqiqiy san'at asari shunchaki yozilmaydi, u shoirning dilida yillar davomida chekkan azoblari o'y-fikrlari natijasida pishib yetiladi. Shoir o'z kitobini o'quvchiga tutar ekan, bu shunchaki qog'oz emas, balki uning hayoti va iztiroblari sizib chiqqan sharob ekanligini ta'kidlaydi. Erkin Vohidov ushbu g'azali orqali hayot charxpalagida aylanishi, sargardon bo'lishi va o'g'ir sinovlardan o'tishi mumkin, lekin bularning barchasi uning yuksalishi va ma'naviy yetuklikka erishishi uchundir, degan g'oyani ilgari suradi. Uzum taqdiri orqali buyuk bir haqiqatni aytadi: Uzum ezilmasa – sharob bo'lmaydi, shoir azob chekmasa – buyuk asar yaratilmaydi, inson sinovlardan o'tmasa – komillikka erishmaydi.

Ushbu g'azal ramal bahrining ramali musammani mahzuf vaznida yozilgan. Qofiyalanishi: o'zak tarkibiga ko'ra murdof qofiya, tuzilishiga ko'ra muqayyad qofiya (pinhon – giryon – marjon – osmon – sargardon – zindon – qon -hayron – devon).

Xulosa. Erkin Vohidov nafaqat XX asr o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi, balki milliy she'riyatimizning qadimiy ildizlarini zamonaviy tafakkur bilan bog'lagan mohir me'mordir. Adabiyotshunos olim, O'zbekiston Qahramoni Ozod Sharafiddinov: "Erkin she'rlarida yurak qa'ridan otilib chiqadigan mayinlik, o'quvchi qalbiga darrov singib ketadigan latiflik bor. Uning she'rlarida shakl mukammal, musiqiylik kuchli, bular she'rlarga takrorlanmas rang bag'ishlaydi, ularni hayotiy va sodda qiladi. Erkin hayotdagi

juda oddiy hodisalarni, buyumlarni ham poetik obrazga aylantira oladi, ular zamiridagi poeziyani topa oladi”, – deya baho berganlar. Erkin Vohidov ijodida aruz vazni va g‘azal janrining tiklanishi mumtoz adabiyot yo‘lidagi dadil qadam bo‘ldi. Ulug‘ shoirning aruz vaznida yaratgan ijod namunalariga Abdulla Oripov shunday ta’rif berganlar”. Mumtoz g‘azaliyotimizning oltin eshiklari abadiy bekildi, deya karomat qilishayotganda yosh avlod orasidan birinchilardan bo‘lib Erkin Vohidov aruzning tabarruk ostonasida posbon yanglig‘paydo bo‘ldi”. Ushbu fikrlar shoirga nisbatan eng xolis fikrlardir. Uning g‘azalnavislik maktabi aruzning naqadar hayotbaxsh va imkoniyati keng vazn ekanligini isbotlab, kelajak avlodlar uchun o‘zlikni anglash va mumtoz merosni qadrlashda o‘ziga xos mayoq bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Гафуров И. Адабиёт – халқнинг юраги. – Тошкент: Adabiyot, 2021. –283 б.
2. Karimov N. Erkin Vohidov gulshani. – “Erkin Vohidov ijodining turkiy xalqlar madaniyatida tutgan o‘rni” xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. –Toshkent 2022.–13 b.
3. Воҳидов Э. Шоиру шеър ушуур. – Т.: 1987. –21 б.
4. Эркин Воҳидов. Ёшлик девони. – Т.: Гафур ғулом номидаги бадиий адабиёт нашриёти ,1969, 3 б.
5. Said Ahmad. Yo‘qotganlarim va topganlarim. – Т.: Sharq, 1999. 87-bet.
6. Шарафиддинов О. Биринчи мўъжиза. Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1970. 161-б.
7. Vohidov E. So‘z latofati. – Toshkent: O‘zbekiston, 2018.
8. E. Vohidovning so‘z qo‘llash mahorati. Respublika onlayn ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Guliston, 2020.